

ADY ÉS A MAI MAGYARSÁG

Irta: *Fábián István*

ADY halálának huszadik évfordulója olyan állapotban találta a közvéleményt, amely aggódva vizsgálgatja a magyar sors leg súlyosabb kérdéseit. Ady költészete hasonló lelki állapot szülötte, érthető tehát, hogy az évforduló felelevenítette nyugtalanító, harcias és kesernyés verseit, amelyekben a modern költészet formáit nagy költői tehetség oltja régi magyar gondolkörbe. Napilapok, folyóiratok, könyvek fogadják el középpontnak Ady felfogását, a legellentéteesebb világnézetek és politikai pártok hivatkoznak rá, újra harcok középpontjába került és mint a hadsereg becsületét jelképező zászlót, egymás kezéből ragadják ki az ellenfelek.

Nem lehet a mi feladatunk, hogy bírói székbe tolakodjunk fel és ide vagy oda ítéljük Adyt, még kevésbbé akarhatunk ítélkezni a költő fölött, akinek húsz éve porladó testével mind egyetemesebben elismert költészete áll szemben. A hasonló gondoktól látogatott utód alázatával akarjuk megkérdezni Ady Endrét, mi a véleménye a magyarságról, a magyar élet néhány többször emlegetett vonásáról és igyekszünk elválasztani az örökéletűtől azt, ami a futó napokhoz kötött. És azt az Ady Endrét kérdezzük meg, aki azóta már a magyar halhatatlanok karában ül, azt az Ady Endrét, aki költeményeiben él.

I. Keserűség és gőg.

Első köteteiben (*Új versek, Vér és Arany*) Ady saját helyzetét határozza meg a magyar problémákkal szemben. Szinte típusnak tekinthetjük irodalmunk és történelmünk reformátorainak hosszú sorát. E típus egyik legbiztosabb ismertetőjele bizonyos kesernyesség, sőt elkeseredettség. Mint Ady is, Nyugat-Európával hasonlítják össze Magyarországot. Természetesen jelentékeny különbséget találnak, amelyet teljes egészében elmaradottságnak éreznek, s ezért égeti lelküket. (A magyar önismeret egyik legfontosabb kérdése a különbség Magyarország és Európa között. Az elkeseredettek, az újitók elmaradottságnak érzik, a derűsek a magyar glóbuszosok egyenesen büszkéek rá és a nemzeti egyéniség tartalékának tartják ezt a különbséget. A kuruckodó

magyar hajlandó mindent: nyugalmat, vagyont, életet feláldozni, hogy a magyar — szellemi vagy politikai — különállást megvédje, a józanok, a mértéktartók úgy akarnak haladni, hogy a különbség is megmaradjon). Bessenyei, Kazinczy, Kölcsey, Széchenyi — alig túloz a kifejezés — kinnak érzik, hogy magyar-nak születtek. Kölcsey írja Szemere Pálnak 1813-ban: «Ha lel-kemnek, minekelőtte Hádeszből felvezettetvén ide plántáltatott, választás lett volna engedve, bizonyosan nem választottam volna a hont, melyben születtem».

Ugyanez a kín és elkeseredés fűti Ady Endrét, amikor Hortobágy poétáját, Krisztusok mártírját vagy a Magyar Messiásokat éneкли meg. A különbség Ady és elődei között legfeljebb annyi, hogy Ady elkeseredése gátlástalanabb és állandóbb.

Később (*Illés szekerén, Szeretném, ha szeretnének*) ez az érzés kitágul, átlépi az egyéniség korlátait, magába foglalja az elnyomottakat. Elsősorban a föld népét, később a gyári munkásokat is. A szociális probléma különleges szint kap költészetében: az elnyomottak, a kisemmizettek, az elbolondítottak a magyarok, az uralmon lévők idegenek, «svábokból jött magyarok», «tegnapi cselédek». Ez a gondolat vezeti a kurucköltészet hangulatkörébe, amelynek szintén az idegen elnyomás elleni küzdelem a célja. Különösen az «úri betyárokat» támadja, akik, hogy gond nélkül élhessenek, nem törődnek saját véreikkel.

Együttal el is mélyül az alapvető szorongó érzés. Tragikus színeket ölt fel. A magyarság elpusztulásának gondolata ebben az időben rémlik fel előtte és végigkíséri egész életében. A «Bujdosó kuruc rigmusá»-ban írja:

*«Áldott inség» magyar élet
Világon nincs párod néked,
Nincsen célod, nincsen véged,
Kínhalál az üdvösséged.*

*Elbocsájt az anyánk csókja,
Minden rózsánk véres rózsza,
Bénán estünk koporsóba,
De «így éltünk vitéz módra.»*

A nemzethalál gondolata együtt szokott járni Adynál a halálba való belenyugvással. Ez a különlegesség, amely csak Adyt és korát jellemzi, tévesztette meg pl. Prohászka Lajost, aki a nemzethalálba való belenyugvás gondolatát nemcsak a XVIII.

század kurucköltészetébe vetítette vissza, hanem teljes magyar lélek szerves alkotó részének fogta fel.

Az idézett sorok utolsójában («így éltünk vitéz módra»), de másutt is látszólag megokolatlan, dacos hetykeség kap hangot. Ebben is általános magyar tulajdonságot látnak, sőt Szerb Antal egész elméletet kanyarított az indokolatlan dac, «valami misztikus hit a magyarságban» köré. Ez a dac és önbizalom azonban nem indokolatlan és egyáltalán nem misztikus, de bizonyos, hogy egyik legbonyolultabb sarka a magyar léleknek.

A kuruc költemények és Ady kurucos versei egyformán minden panaszuk és halálsejtelmük mellett is alapjában véve nagyfokú nemzeti, sőt faji gőg szüleményei. A panaszkodó versek mellett szép számmal akadnak labancokat gúnyoló és dicsekvő versek is — különösen eleinte — majdnem mindegyik Ady-kötetre is esik egy-egy féktelen gőgöt sugárzó vers. Nem a zseni gőgjéről van szó, hiszen afféle akad bőven, hanem valami sajtáságos magyar elfogultságról, amely lenéz mindent és mindenkit, aki és ami nem magyar. (*Én nem vagyok magyar?*) (*Szétverek majd köztetek.*)

Ez a gőg fordítottja a «Minderwertigkeitsgefühl»-nek *Magyar vétékek biborban* című versében írja :

*«Ilyen vagyok, így van jól.
Ez a szemem, így látok,
Ez a sorsom, tehát szent,
Magyar dölyffel félrugom,
Hogyha bánt és nem ért meg
A világot.»*

Ahogy más népeknek állandóan arra van szükségük, hogy dicsekedjenek, a magyar gőgnek ezzel szemben állandóan kisebb-nagyobb csapásokra van szükségé, hogy el ne bizakodjék, tétlenségbe ne merüljön. *Nekünk Mohács kell* c. versében írja Ady Endre :

*«Ne legyen egy félpercnyi békességünk,
Mert akkor végünk, végünk.»*

Ezt a szerepet, az állandó sarkalást, nyugtalanítást vállalták íróink közül talán éppen azok, akikben a magyar gőg legvörösebb lánggal lobogott, akiknek érzékeny büszkeségét szinte halálra sebezte az a tény, hogy a magyarság elmarad az európai népek versenyében. Bessenyei, Kazinczy, Kölcsey lelkének az okozott mérhetetlen fájdalmat, hogy a magyar irodalom Európa *legelső* irodalma mögött marad el, Széchenyit az háborgatta, hogy a mi

gazdasági viszonyaink nem olyan fejlettek, mint az angolokéi. Büszkeségünk nem engedte, hogy hasonló, vagy rosszabb állapotban élő szomszédainkkal hasonlítsák össze nemzetünket.

II. Magyar glóbus.

Az *Ond vezér unokája* című versében egy látomást ír le Ady Endre. Megjelenik előtte őse, Ond vezér.

*«Nyeregben ült, kozák ló hátán,
Rabolt ló hátán dölyfösen
S én elhültem ős színe láttán.»*

Remek lírai jellemzés néhány szóval. Ősében legszembetűnőbb vonás a dölyf és a rabolt ló. A primitív ember ősi szerző ösztöne nem ismer gátlást. Elrabolja, ami megtetszik neki. Gőgje sem ismer még önkritikát. Korlátlan az is, mint szerző ösztöne. Bámulja Ady, ezt a szinte vadul egészséges őst, de tudja, hogy különbözik tőle :

*«Ilyen bánat-folt nincs fölvarrva
E kerek földön senkire,
Csak fajából kinőtt magyarra.»*

Ez a lelki magatartás élt minden nagy újitónkban, de senkiben sem ennyire öntudatosan. Mindegyik érezte, hogy szemben áll a magyarság nagyobb részével, de «fajtájából kinőtt»-nek egyik sem érezte magát.

Ennek a fokozott különállás érzésnek egyik legfontosabb oka Ady dekadenciája : túlzott érzékenysége, halálfélelme. Ezt maga is tudja, meg is mondja egyik legszebb versében, amelynek kerek szerkezete, tömörsége, világossága, mély értelme és lüktető líraisága a legjobb Adyra emlékeztet.

Kuruc Ádám testvérem-ben írja :

*«Ma valaki tréfált velem,
Boros, mámoros éjjelen
Elém állt, mellére csapott:
«Kuruc Ádám deák vagyok.»*

*Én se voltam zabi gyerek,
De, ki kuruc, nem pityereg,
Vérem volnál s hogy imígyen
Asszonyoskodszt, szánom igen.*

*Ez az élet nem nagy dolog,
Egyet forog, kettőt forog
Néha inog, de csak megáll:
Legvigabb pajtás a Halál.»*

Ady itt önmagáról mondat bírálatot és sokkal jobban meg látja világfelfogásának a magyartól eltérő voltát és dekadenciáját, mint sokszor céltévesztő kritikusi. Kuruc Ádám, a régebbi kemény magyar «asszonyoskodással», «pityergéssel» és a haláltól való félelemmel vádolja modern rokonát. Kuruc stíluba áttéve mindez azt jelenti, hogy az érzelmek jobban uralkodnak rajta, mint a régebbi férfias s ezért az értelem fékje alatt élő magyaron.

Önd vezér és Kuruc Ádám Ady szemében saját magánál különb emberek, de kortársai közül azokat, akik ennek a kemény és gögös férfitipusnak az utódai, már nem becsüli semmire :

*«Száz tornyú Köd-város előtt
Strázsált vad kevélyen.
Vész álmú, gyöngye Isten,
Ki könnyes göggel mered a napba.»*

Külsőségeiben még mindig kemény és gögös, de alapjában véve már gyöngye, álmái vészthozók és ami előtt strázsál, csak ködváros. A formák még meg vannak, de a lényeg elsikkadt : a biztos célok helyére álmok jöttek. A költő hiába figyelmezteti, hiába akarja megállítani, bátran lépked az ingó-ringó tornyokon : nagyravágyás, üres álmodozás, a valóságtól való elszakadás, külsőségekben élés : ezeket a hibákat ebben a versében (*Délibáb-ösön Köd-városban*) aggódva, figyelmeztetve sorolja föl, de később korholva, szitkozódva emlegeti a «betyár urakat», «rabló griff madarakat», «nagyétű, zombéklakású gémekeket».

Az uralkodó magyar osztály, a középbirtokos nemes és arisztokrácia keveredéséből létrejött dzsentri jókedvében is beteges vonásokat lát :

*«Nótázó bünök, hetyke gázság,
Török-szakad és csak azért is,
Halál-hívás,
Csuhaj: ez a magyar vigasság.»*

A kép a háború előtti dzsentriről, a cigányozó, vagyonát vidáman elprédáló, léha huszártisztekről és jogászokról általánosan elterjedt. Mikszáth Kálmán, Herczeg Ferenc ugyanilyennek látták ezt a társadalmi osztályt, a leírásból csak a korholás, a tragikus hang («Halál-hívás») hiányzott.

E jellemzés csak a háborút megelőző évtizedek magyar uraira illik, bizonyos vonásai azonban régebbi időre nyúlnak vissza. A pompakedvelő, az élet örömeit élvező, vidám nemesúr, akinek műveltsége és látóköre szűk, bizonyos formában már Gyöngyösi István műveiben föllelhető. Gvadányinál még határozottabb körvonalakat ölt fel a típus: megnyilvánul már a gőg is és bizonyos merevséggel párosul. A lelkiség külön irodalmi műfajt teremt Kisfaludy Károly, Kovács Pál novelláiban és Vas Gereben, Jókai Mór, Mikszáth Kálmán regényeiben.

Amikor Gyulai Pál és Péterfy Jenő, Vas Gereben és Jókai Mór ellen harcol, nemcsak a lélekrajz és szerkesztés felületessége ellen küzd, hanem a kényes erkölcsiségű és érzékeny lelkiismeretű, európai látókörű magyar típus támadja a magával megelégedett, a magyar glóbuszon túl nem látó, léhább és derűsebb magyart. Ady ezt a harcot élesíti ki: a típus is züllöttebb, kártékonyabb, de az «asszonyos», «pityergő» Ady is érzékenyebben reagált és indulatait fékezetlenül öntötte ki.

III. A letörés.

Ady magyarságszemlélete fejlődik. A «kisemmizettek» pártjára áll, a forradalomtól remél változást. Több versében fenyegetőzik, hogy megfordul majd minden, Dózsa Györgyöt emlegeti, lázítani akar: «*Rohanunk a forradalomba*». Azonban hamarosan megtorpan. Észreveszi, hogy harca kilátástalan. «*A menekülő élet*», *Magunk szerelme* forradalmi hangú, dacosan lázító versei után a *Ki látott engem?* című kötetet már kiábrándult csalódás jellemzi: Magyarországon nem lehet még forradalmat sem csinálni. Ebből az időből valók azok a versei, amelyekben már az egész magyar népet szidalmazza:

«*Nem is nagy dolog ez.
Nem nagy sor nem hinni:
Bizonyisten, rongy-országot
Lázadásba vinni
Úgyse lehet mindegy.*»

(*Nem nagy dolog.*)

Elkeseredésében olyan hangot talál, amely nemcsak a mi irodalmunkban áll példátlanul, más népek irodalmában sem fordul elő — tudtommal — ilyen keserű jellemzés:

*«Betyár urai így nevelték,
Nem rug vissza csak búsan átkoz,
S ki egyszer rugott a magyarba,
Szinte kedvet kap a rugáshoz.»*

Elkeseredése már nem növekedhetik, de még letörtebb, szomorúbb lesz a világháború kitörésekor. A halál gondolata végigkíséri Adyt egész életén, saját sorsára, meg a magyarság életére vonatkoztatva is. A háborúban a kettős halálfélelem összefonódik és konkrétizálódik: tudja, biztosan érzi, hogy ebben a háborúban ütött a magyarság utolsó órája. Már nem szidja a magyarságot, csak sajnálja, búslakodik és menekülni akar a kétségbeesés elől. *És most már* című versében írja:

*«Elvész az ország,
Ha elfogytak az aszkéta szívek
S fájdalomaim testem mért rontsák,
Mikor nincsen minnek és kinek
S zsongító asszonyölek várnak.»*

A letörés tehát már a háború kitörése előtt bekövetkezett, azután csak konkrétizálódott és elmélyült.

A pálya végén elkövetkező keserű lemondás szinte törvényszerű minden nagy újitónál. Már Zrínyi Miklós utolsó leveleit is a keserű csalódás színezi át, Bessenyei öregségében fiókja számára ír, hogy meg ne fulladjon a süket csöndben, Kazinczy értetlenül nézi a fiatal romantikusok elötörését, és jobbra-balra hadakozik, Kölcsey sértődötten vonul vissza az országgyűlésről, Széchenyi az örületbe, majd öngyilkosságba menekül. A nehezen mozdítható magyar közönség, a rideg józanság, ha fel is melegszik, ha neki is lendül, túlságosan távoli célokért nem tud tartósan lelkesedni, megelégszik kisebb eredménnyel. A nyugati mintaképek sokszor vonzzák a magyarságot, de hamar kijózanodik és megelégszik a mai veréssel, nem fut tovább a holnapi tűzokért a lelkesedőkkel, a megszállottakkal. A kiválasztottak, a magyar messiások sorsa végzetszerűen a letörés, az elkeseredés, mert adott pillanatban egyedül kell találniók magukat.